

Kako istražujemo ideologije?

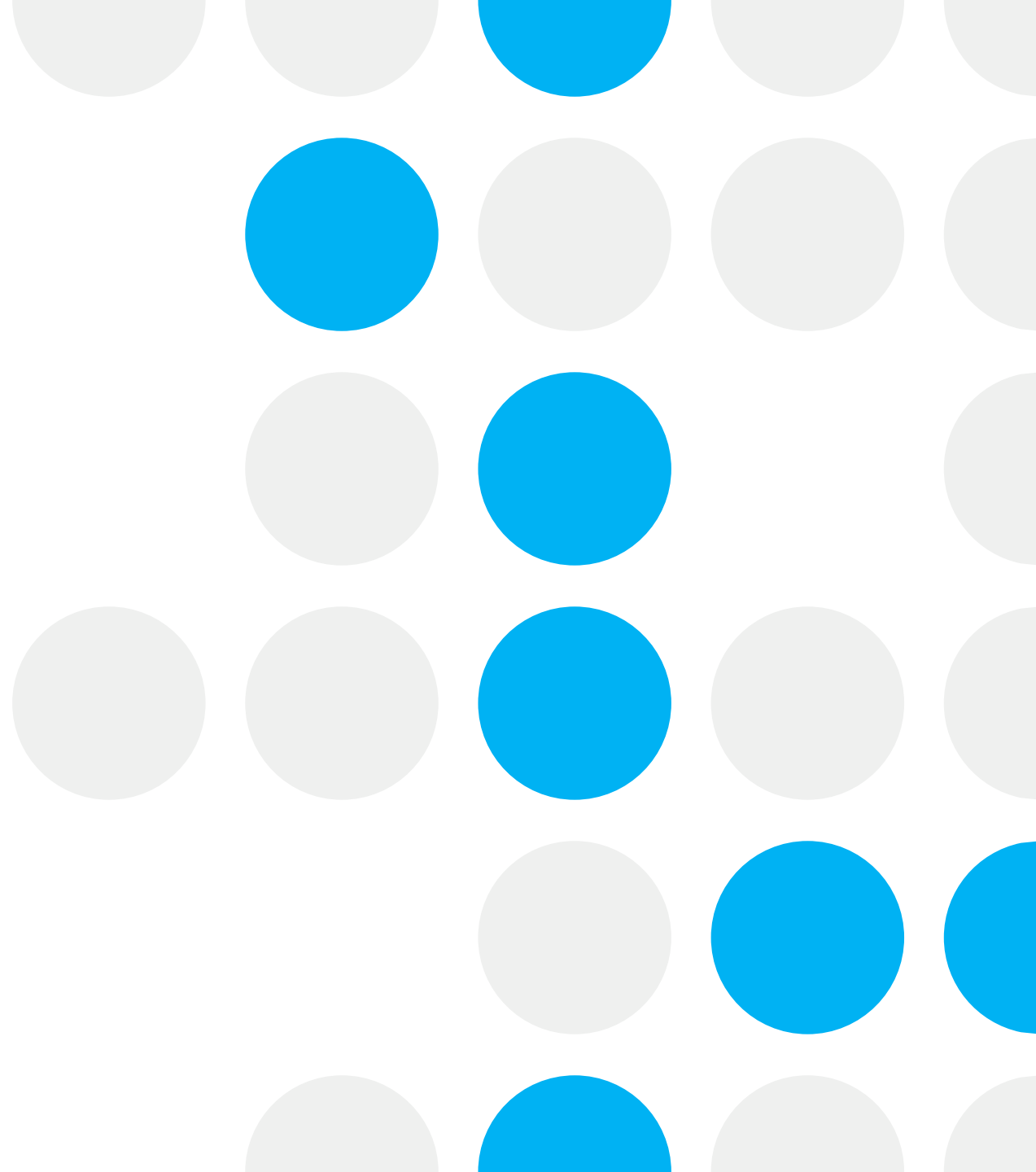
Prof. dr Bojan Vranić

bojan.vranic@fpn.bg.ac.rs

*It's the terror of knowing
What this world is about
Watching some good friends
Screaming let me out
Pray tomorrow - gets me higher
Pressure on people - people on streets*

Queen & David Bowie, Under Pressure

Šta istražujemo?

Granice znanja o
političkim ideologijama

Epistemička teorija
ideologija

Dvostruka ontologija:

Polarizacija sveta

Domen stanja stvari

Domen verovanja

Izgradnja domena

Marks! :(

- Tradicionalni pristup ideologiji
- Marks: Ideologija kao iskrivljena svest koja nije znanje
- Problemi prevođenja i teorijsko osiromašenje ideologija

„Ideologija je ili „izopačeno shvatanje“ ljudske istorije (jedine prave društvene nauke) ili apstrahovanje ljudske istorije, odnosno, ona se pojavljuje kao „jedna od strana ove istorije“

Marks i Engels, *Nemačka ideologija*

Ko misli ideologiju?

- Teorija zasovana na pogrešnim mišljenima o istorijskim procesima
 - Ko misli istoriju:
 - Individua kao ličnost: svesna pravih istorijskih procesa
 - Slučajna individua: misli i živi u zabludi
 - Ideologija je komunikacija između ličnosti i slučajnih individua, koja stvara iluziju da slučajni uslovi egzistencije važe univerzalno
-

„Stoga su u mašti individue slobodnije pod vladavinom buržoazije nego ranije, jer su im životni uslovi slučajni; u stvarnosti su one naravno manje slobodne, jer su više podvedene pod silu stvari“

Marks i Engles, *Nemačka ideologija*

Struktura iskaza

- (p) Ideologija je izopačena istorija ILI (q) Ideologija je apstrahovanje ljudske istorije. ($p \vee q$ – lažna istorija)
 - Analitička vrednost
 - Ideologija nije samo p, onda je ili p, ili je q
 - Dovoljna uslov da imamo ideologiju je da važi (samo) p ili (samo) q. Nužno je da su i p i q slučajni uslovi egzistencije
 - Apozicija: “jedna od strana istorije”
 - Disunkcija nije isključujuća. Ako važi makar jedno, ceo iskaz je istinit.
 - Zaključivanje kontrapozitivom: ako je ideologija kao $p \vee q$ istinita, onda obrnuto važi da je pravo znanje ono koje se bavi individuama kao ličnostima (Istorija koja se bavi materijalnom proizvodnjom i odnosima)
-

Primeri lažne istorije

A large tree stands on a cracked, dry earth. The left side of the tree is dead and skeletal, while the right side is lush and green. The background shows a stormy sky with dark clouds and a bright light source on the right.

Izopačena istorija

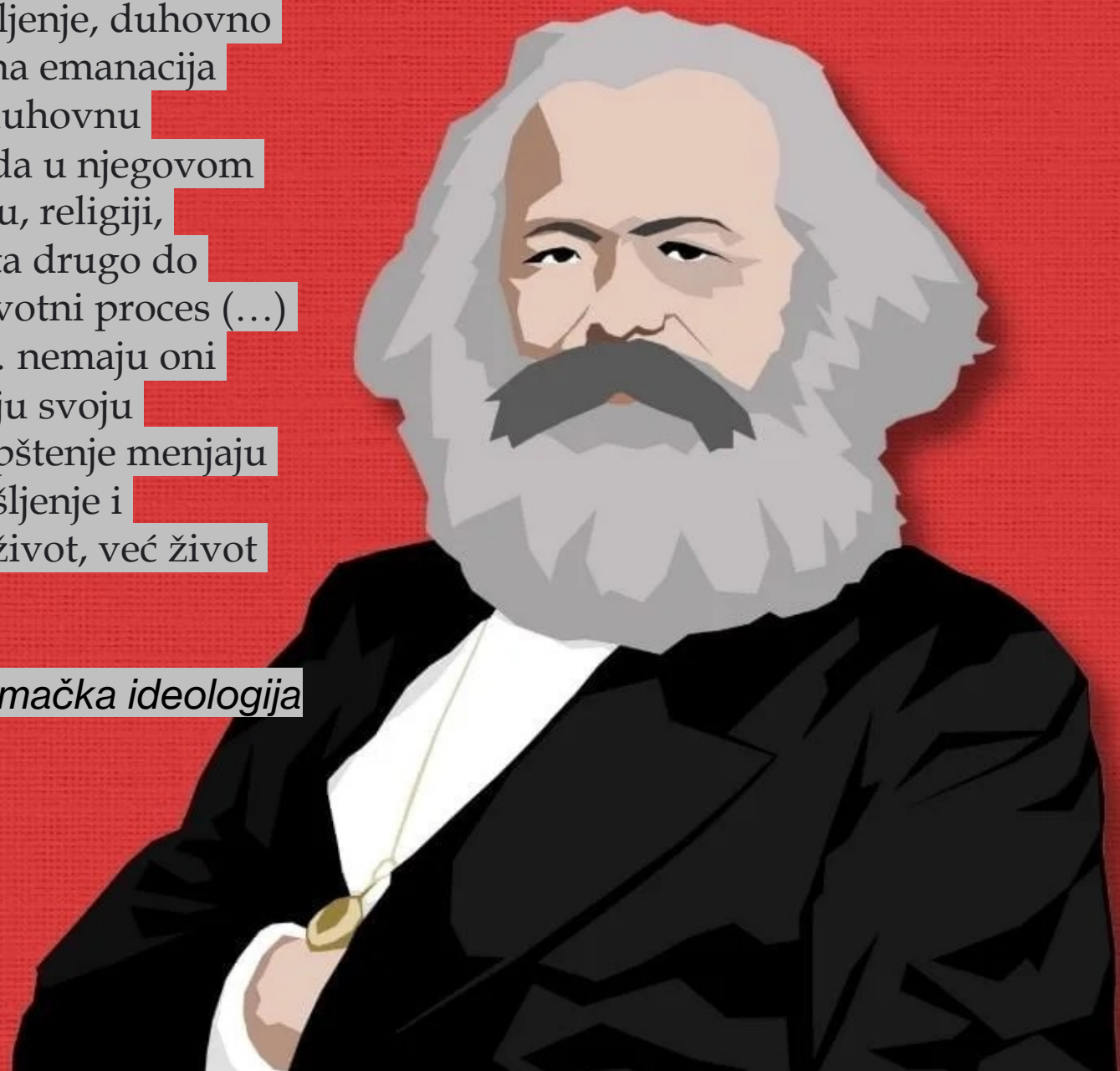
Argument protiv globalnog zagrevanja: dominantne grupe političkih i ekonomskih elita uporno veruju da eksponencijalni rast industrijske proizvodnje i uvećanja društvenog bogatstva preko svake mere može koegzistirati sa očuvanjem životne sredine

Apstrahovana istorija

Deklaracija o pravima čoveka i građanina: francuski revolucionari su interese građanske klase i prosvetiteljskih filozofa pretočili dokument koji se uzima za osnove ljudskih prava u savremenom društvu

„Proizvodnja ideja, predstava i svesti se pre svega neposredno
tka sa materijalnom delatnošću i materijalnim opštenjem ljudi,
jezik je to stvarnog života. Predstavljanje, mišljenje, duhovno
opštenje ljudi se javlja ovde još kao neposredna emanacija
njihovog materijalnog držanja. Isto važi i za duhovnu
proizvodnju, kakva se javlja kod jednog naroda u njegovom
političkom jeziku, njegovim zakonima, moralu, religiji,
metafizici itd... Svest ne može nikada biti ništa drugo do
svesno biće, a biće ljudi jeste njihov stvarni životni proces (...)
Moral, religija, metafizika i ostala ideologija... nemaju oni
istorije, nemaju razvitka, već ljudi koji razvijaju svoju
materijalnu proizvodnju i svoje materijalno opštenje menjaju
sa ovom svojom stvarnošću takođe i svoje mišljenje i
proizvode svog mišljenja. Svest ne određuje, život, već život
određuje svest.“

Marks i Engels, Nemačka ideologija

Odnos jezika i materijalnog

- Bilo da se radi o izopačenoj ili apstrahovanoj istoriji, ideologija je način na koji činimo materijalne odnose komunikativnim
- Jezik je tek ogledalo materijalnog sveta
 - Sinonimnost (Kaladont = Pasta za zube)
 - Analitičnost (Odgovornost = Podnošenje ostavke)
- Tri koraka davanja “istorije” idejama (Marks i Engels)
 - Misli vladajuće klase dobijaju svoj život (partija, parlament, demokratija, despotija)
 - Povezivanje otuđene ideje sa drugim idejama (slobodni izbori, zelena revolucija, rasna segregacija, božiji zakoni)
 - Idejama se pripisuju svojstva ličnosti (“narod zna”, “tržište reguliše”, “vlada je odlučila”)

„Svest je ograničena jezikom, a odnos svesti i jezika jeste odnos duha i materije“

Marks i Engels, *Nemačka ideologija*

Odnos jezika i materijalnog

- Jezik koji dodaje značenje – stvaranje vrednosti
- Ideologija u kapitalizmu
 - Kapitalizam je društveno ekonomska formacija (istorija)
 - Radnici su roba (materijalna osnova)
 - Slobodno tržište kao determinanta vrednosti radnika i radnica
 - Vrednost je apstrahovani rad radnika i radnica i samim tim, ideologija
- Fetišizacija robe (termin koji u *Kapitalu* menja ideologiju)

„Prema tome, vrednosti ne piše na čelu *šta je*. Baš naprotiv, vrednost pretvara svaki proizvod u rada u društveni jeroglif. Docnije pokušavaju ljudi da odgonetnu smisao jeroglifa, da proniknu tajnu svoga vlastitog društvenog proizvoda; jer određenje upotrebnih vrednosti *kao vrednosti* i isto je tako *njihov* društveni proizvod kao i jezik“

(Marks, Kapital, 38/39).

Šta (ne) možemo reći?

- Materijalno, jezik, ideologija: tranzitivan odnos
 - Ideologija je **kontrapozitiv materijalnog, a ne stvarnosti!**
 - Ideologija nije nauka ali govori o stvarnosti i ta **stvarnost je bitno politička**
 - Politička stvarnost je sretna empirijska okolnost pomoću koje možemo pričati o ideologiji (vladajućim mislima)
 - Ljudi žive u **“zatečenim životnim uslovima”**
-

Tri stvari za danas

- Ideologije su relevantne za razumevanje politike samo **tamo gde postoji neki spor**
 - Marks i Engles: ideologija je verzija istorije koja **ne počiva na znanju**
 - Ideologija može reći značajne stvari o svetu oko nas, ali **jezik ideologije nije naučni**
-

„Socijalisti borbenu uzvikuju „Moć narodu“ s stisnutom pesnicom dok to izgovaraju. Svi znamo šta time zaista misle – moć nad narodom, moć za državu. Za nas konzervativce, narodni kapitalizam znači ono što govori: moć kroz vlasništvo omogućena običnim muškarcima i ženama, dato s poverenjem i otvorenom rukom.“

Margaret Tačer (1986)

Ideologija i znanje

- Oksfordski filozofski rečnik:
Znanje je istinito verovanje.
 - Marksistički koncept znanja (nauke):
 - Determinizam x (materijalni entitet) i p (proizvodne snage – npr. rad, kapital, i proizvodni odnosi, npr. organizacija rada)
 - Kauzalnost: x je posledica proizvodnih snaga (rad, kapital) i proizvodnih odnosa (međuljudski odnosi u proizvodnji)
 - Funkcionalnost: x je funkcija proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa
 - x znamo ako je p istinito – ali kako znamo p ?
-

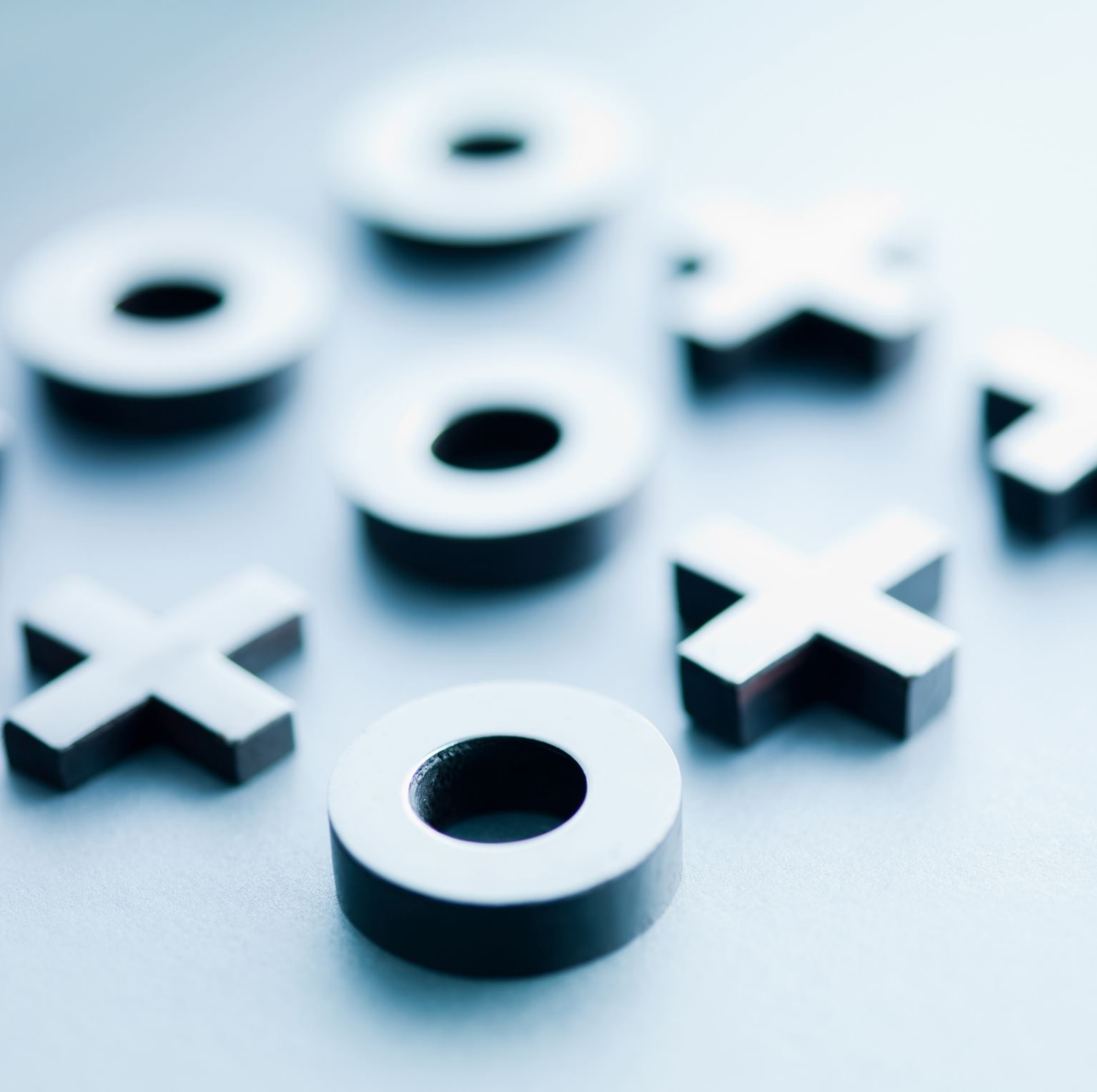
Ideologija i znanje

- U marksizmu znamo strukturu znanja, ali ne i značenje koje ono ima (p)
- Rasmislmo o mogućnosti da ideologije daju značenje p
- U marksizmu, domen ideologije je pervertiran ili ispražnjen
- Ideologija kao epifenomen strukture (istine)
- *Manifeste komunističke partije*

*Proleter
nemaju šta
da izgube
osim svojih
okova, a
dobiće čitav
svet!*

Ideologija i govor o svetu

- *Paradoks znanja* – Platon, *Menon*
 - Traganje za rešenjem problema je samo po sebi paradoks:
 - *Ili znamo tačno šta tražimo* – problema ni nema
 - *Ili ne znamo šta tražimo* – nema rešenja
 - Paradoks nije u strukturi znanja, već u jeziku
 - *Da li možemo reći sve što znamo o nekom problemu?*
-

„Istraživaću ljudsko znanje počevši od
činjenice da *možemo znati više nego što
možemo reći*“

Michael Polany, *Tacit Knowledge*

Sugestivno znanje

- Majkl Polanji
- Neopozitivizam – istinit je iskaz čija je vrednost jednaka korespodentnoj ostenzivnoj definiciji
- Ostenzija = pokazivanje

Problem: samo verujemo da je nužna veza između izkaza i pokazivanja – pitanje **verovatnoće** da će nas drugi ljudi razumeti!

Sugestivno znanje

- Jezik je siromašnji nego što se na prvu loptu misli
 - *Sugestivno znanje* – refleksija **odnosa** objekta saznavanja i nekog drugog objekta
 - Primer vrednosti robe: *kako znamo koliko x vredi?*
 - Znanje je put, ono nije tvrđava! “...aktivno oblikovanje iskustva u potrazi za znanjem.” (Polany)
-

A dramatic landscape with a dark, stormy sky and rolling hills. The sky is filled with heavy, dark blue and grey clouds, with some lighter patches where light breaks through. The hills in the foreground are dark and silhouetted against the sky. The overall mood is somber and atmospheric.

**Not all those who
wander are lost.**

J. R. R. Tolkien

BrainyQuote®

*Lisica zna
mnoge stvari,
ali jež zna
jednu veliku
stvar.*

Arhilokej

Jer postoji veliki jaz između onih koji, na jednoj strani, sve dovode u vezu sa jednom centralnom vizijom, jednim manje ili više koherentnim ili artikulisanim sistemom, u terminima koji oni razumeju, misle i osećaju – jedinstven, univerzalan, organizujući princip u uslovima u kojima sve što oni jesu i što kažu ima smisla – i, sa druge strane, oni koji teže mnogostrukim ciljevima, koji često nisu povezani, čak međusobno kontradiktorni, povezani jedino, ako i toliko, na neki defacto način, nekim psihološkim ili fiziološkim uzrokom, bez povezivanja sa bilo kojim moralnim ili estetskim principom.

Isija Berlin

Izvesnost i oblikovanje

- Oto Nojrat – znanje je plovidba morem posle brodoloma
 - Primer: EU kao put
 - EU integracije i proširenje
 - Ispunjavanje uslova članstva kao put na čijem kraju zemlje kandidati budu promenjene iskustvom
 - Primer: EU kao tvrđava
 - Migrantska kriza 2015. godine
 - Viktor Orban: kampanja "Evropa-tvrđava"
-

Logička struktura sugestivnog znanja

Eksperiment:

- Petar sedi ispred table kojom se proverava kvalitet vida
- Za ruku mu je vezan apart koji pušta struju koja uzrokuje umereno peckanje
- Na tabli se na svakih 5 sekundi osvetljuje po jedan simbol
- Kada osvetli samoglasnike, pušta se struja zbog koje Petar ima umereno neugodnu reakciju
- Iako ne zna kada kada će biti osvetljen samoglasnik, posle nekog vremena Petar bude mentalno pripremljen za peckanje kada vidi samoglasnik

Kako Petar zna reakciju?

Logička struktura sugestivnog znanja

- Uslovi sugestivnog znanja
 - Ono što nam je bliže (posledica, reakcija, proximal)
 - Ono što nam je dalje (uzrok, akcija, distal)
 - Šta znamo? – Znamo posledice! (oblikovano iskustvo, ono kojeg smo *svesni*)
 - Uzrok znamo jedino posredstvom posledica, to znanje je *sugestivno*
 - Uzroke anticipiramo → znanje je internalizovano
-

Primer: liberalizam i autoritarizam

- Centralna teza liberalizma je da svaka vlast mora biti ograničena kako se ne bi izvrnula u autokratiju
 - Istorijski argument: iskustvo apsolutnih monarhija i njihov utican na političke i ekonomske slobode
 - Šta znamo? – Neslobodu!
 - Šta anticipiramo? – Slobodu!
 - Anticipiranje je otvoreno za različite scenarije: jednakost (socijalizam), nacija (nacionalizam), bog (verski fundamentalizam), itd.
 - Koji scenario će prevladati zavisi *načina* na koji nam je *iskustvo oblikovano*.
-

Aspekti sugestivnog znanja

Funkcionalni aspekt

- Anticipiranje iskustva

Semantički aspekt

- Davanje značenja (komuniciranje s drugima)

Fenomenološki aspekt znanja

- Pojavni oblici objekta znanja

Funkcija znanja je u oblikovanju iskustva koje smo stekli na osnovu pojavnih oblika saznajnih entiteta (ontološki aspekt znanja) i to kroz davanje značenja našoj anticipaciji.

Koraci

- Anticipiranje

- Očekivanje šta ćemo saznati u *odnosu* funkcionalnog i fenomenološkog aspekta
- Selekcija onoga što nam je važno!

- Internalizacija

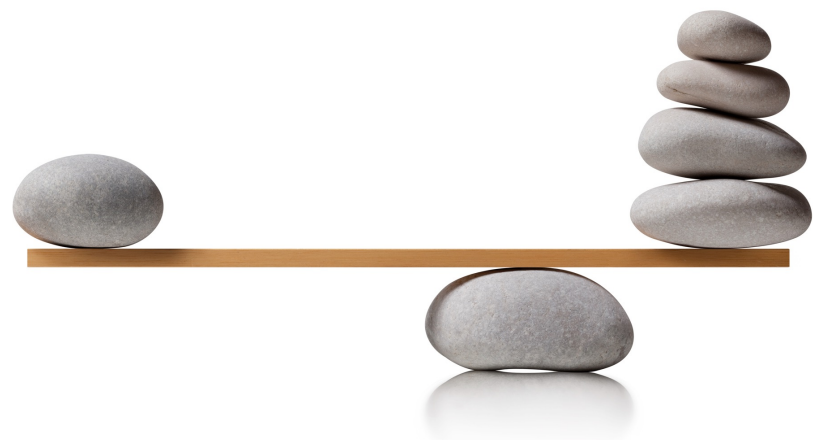
- Uklapanje očekivanja u već postojeći saznavni sistem pomoću *semantičkog aspekta*
- Znanje koje imamo od ranije!

Naseljavanje univerzuma objašnjivim entitetima

Problem prirode političkih ideologija

- Ideologije su viši red znanja o politici ili ono znanje koje već imamo internalizovano
 - Primer: primarna politička socijalizacija
 - Ideologije daju *značenje* politikama (ekstenzija)
 - Problem ideologije: *smisao*, odnosno pravila pod kojim značenja važe *isto* za nas i druge ljude (intenzija)
 - Pravila su data *jezikom*
 - Tražimo *gramatiku političkih ideologija*
-

Primer: Pravda i intuicija

- Džon Rols, Teorija pravde
 - Moralni intuicionizam – neki moralni principi poput dobrog i ispravnog su samoočigledni (ne moraju se objašnjavati)
 - Kako ostati u granicama “razumnih etičkih kriterijuma”?
 - Rešenje: leksiografski pristup rangiranja principa pravde
 - Ako je problem samo jezik, uvek ga možemo preurediti – I to je sretna empirijska okolnost političkih ideologija.
-

Čemu sve ovo?

- O čemu govorimo kada se pitamo o prirodi političkih ideologija?
- Problem samerljivosti:
 - Politička filozofija – nesamerljivost pojmova
 - Političke ideologije – samerljivost jezika
- Prihvatljivost ideološkog suda direktno izvedena iz sposobnosti našeg jezika da učinimo značenje opštim (problem samerljivosti)
- Opravdanje vs. legitimizacija

„Neka politička ideologija može legitimizovati koncepciju, recimo, pravde, na načine koje pojačavaju verovanja tako da je njene pristalice prihvate ili odbace. Načini... mogu biti dobri razlozi, ali takođe i emocionalna privlačnost, neutemeljne kulturne predrasude, čak i nekonzistentne doktrine; bitno je da paket mera koje promoviše ideologija zaista navede ljude da prihvate ili odobre koncepciju pravde.“ (Gaus 2000, 39)

Tri stvari za danas

- Znanje je davanje značenja odnosu između internalizovanog i anticipiranog iskustva
- Ideologije su internalizovano znanje
- Problem prirode političkih ideologija je u traženju *smisla* kojim bi se značenja podvrgla pod pravila gramatike

Ispitna pitanja

1. Tradicionalni pristup političkim ideologijama: Marks i Engels
 2. Ideologija i istorija: analiza iskaza
 3. Odnos jezika i materijalnog: šta (ne) možemo reći?
 4. Ideologija i znanje: problem determinizma
 5. Sugestivno znanje: paradoks znanja i problem jezika
 6. Logička struktura sugestivnog znanja
 7. Aspekti sugestivnog znanja i koraci ka znanju
 8. Problem prirode političkih ideologija i odnos za političkom filozofijom
-

Hvala na pažnji!

bojan.vranic@fpn.bg.ac.rs

Only barbarians are not curious about where they come from, how they came to be where they are, where they appear to be going, whether they wish to go there, and if so, why, and if not, why not.

Isaiah Berlin

PICTUREQUOTES.COM

PICTUREQUOTES